

Є. В. ГОНЧАРОВ

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Луганськ

А. Є. ПОЖИДАЄВ

Луганська державна академія культури і мистецтв

СУЧАСНИЙ СТАН ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОДНОГО ІЗ НАПРЯМІВ КОНЦЕПЦІЇ ГУМАНІТАРНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ДО 2020 РОКУ

Проаналізовано сучасне становище вищої освіти в Україні, як одного з головних напрямів реалізації концепції гуманітарного розвитку держави, та визначено подальші шляхи розвитку.

Ключові слова: вища освіта, якість вищої освіти, Болонський процес, система освіти, освітні послуги, ринок освітніх послуг, ВНЗ, управління якістю освітніх послуг.

E. V. GONCHAROV

Volodymir Dahl East Ukrainian national university, Lugansk

A. E. POZHIDAJEW

Lugansk state academy of culture and arts

CURRENT STATE OF HIGHER EDUCATION AS ONE OF THE DIRECTIONS OF THE CONCEPT OF HUMANITARIAN DEVELOPMENT OF UKRAINE UP TO 2020

Abstract – The present situation of higher education in Ukraine as one of the main directions of implementation of the concept of humanitarian development of state was analyzed and the further ways of development were identified.

Key words: higher education, the quality of higher education, the Bologna Process, the education system, educational services, market of educational services, universities, quality management of education.

Постановка проблеми. На жаль, після того як Україна стала незалежною, вона скористалася, мабуть, найгіршої з можливих моделей трансформації суспільства в порівнянні з іншими постсоціалістичними країнами. Замість цивілізованого розвитку, відповідно до послідовної національної політики, країна “втяглася” у фазу стихійного накопичення первинного капіталу, властивий “дикому капіталізму”. На цьому етапі виник конфлікт між приватними інтересами нових фінансово-політичних груп і загальнонаціональними інтересами суспільства, у яких явне домінування поки що залишається за першими.

У таких умовах високоякісна вища освіта й наука, у першу чергу, фундаментальні природні й технічні науки, які, безумовно, забезпечують прогрес усім розвиненим країнам миру, виявилися непотрібними. Аналізуючи зміни, що відбулися за цей час у підготовці студентів практично всіма провідними ВНЗ країни (за незначним виключенням), можна дійти до сумного висновку: сучасне покоління студентів усе більшою мірою стає загубленим для наукомісткої природної й технічної освіти, виходячи, принаймні, із середньосвітових стандартів. Розрив між рівнем фундаментальної природної й технічної освіти й науки розвинених країн миру й України стрімко збільшується, і по ряду напрямків він стає вже практично непереборним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна наука розглядає сферу освіти, як наважливішу ланку економічної системи. Традиційною є точка зору, згідно з якою освіта є суспільним інститутом, що забезпечує висококваліфіковані кадри для економіки та є джерелом формування людського капіталу. Але одержала розвиток концепція, в рамках якої вища освіта розглядається як сфера виробництва кінцевого блага – освітньої послуги. Дослідженням цієї теми займалися як вітчизняні, так і закордонні вчені. Достатньо нагадати роботи З. Зіман, Ю. Холін, В. Гончаров, Х. Воссенштейн, Д. Джоунстоун та ін. [1, 3, 6].

Метою цієї статті є аналіз вищої освіти України, визначення проблем та пріоритетів розвитку цієї галузі на сучасному етапі.

Основний матеріал дослідження. З моменту набуття Україною незалежності, українське суспільство потрапило в складний період реформування усіх галузей. Наслідком процесу реформування повинно стати створення стабільної, успішної держави, прискорення темпів модернізації українського соціально-економічного становища.

Успішність проведення реформ в Україні в першу чергу визначається інтелектуальним потенціалом нації. А як відомо за інтелектуальний, культурний розвиток відповідає освіта.

В епоху глобалізації, конкурентоспроможність країни в першу чергу визначається не наявними ресурсами у країні, а здатністю країни освоювати наукомісткі технологічні процеси. Сьогодні розвинені країни приділяють багато уваги так званому “людському фактору”, бо саме людина прямо бере участь у розробці та створенні найскладніших інноваційних технологічних процесів, адаптує виробництво до сучасного простору та інформаційних технологій, що постійно розвиваються. Такий вектор економічного розвитку України можливий лише за умови результативної державної освітньої політики, яка призведе до здатності українського населення реалізувати свій інтелектуальний потенціал. Якщо дивитися на цей напрям розвитку системно, то ми бачимо, що у першу чергу це стосується вищої освіти. Держава, маючи величезний інтелектуальний капітал, потребує створення системи підготовки висококваліфікованих фахівців, які будуть

здатні впроваджувати наукомісткі, високотехнологічні виробничі розробки. На цьому етапі у системі вищої освіти склався ряд проблем, аналіз яких допоможе державі намітити шляхи їх подолання.

Перша з них це якість освіти. В умовах розвитку ринку послуг вищих навчальних закладів (далі ВНЗ) на перший план виходить якість послуг, що надаються. Саме ця характеристика є точкою зіткнення інтересів держави в підвищенні освітнього рівня громадян; роботодавців в наявності висококваліфікованих кадрів; осіб, що навчаються, в отриманні знань, компетенції та кваліфікацій, які надають переваги на ринку праці; безпосередньо самих ВНЗ в формуванні своїх власних конкурентних переваг. Це обумовлює впровадження принципів управління якістю в сферу вищої освіти.

Структура вищої освіти України розбудована відповідно до структури освіти розвинених країн світу, яка визначена ЮНЕСКО, ООН та іншими міжнародними організаціями. Вхідження української системи вищої освіти в Європейський простір ставить ряд нових задач, найбільш важливою з яких є забезпечення якості вищої освіти. Для вирішення цієї задачі у Європі освітні структури пішли по шляху створення спільного освітнього простору з чіткими, прозорими та уніфікованими освітніми стандартами та критеріями оцінки відповідності до них. В Україні такі стандарти тільки формуються. Таким чином дослідженнями проблематики якості освітніх послуг ВНЗ займаються багато вчених.

Говорячи про якість вищої освіти слід ототожнювати її з якістю освітніх послуг ВНЗ. Інакше кажучи, діяльність всіх ВНЗ взагалі складає такий суспільний інститут як вища освіта. І якість вищої освіти – це якість окремих її частин. Це твердження ґрунтується на документах Болонського процесу, до якого Україна приєдналася в травні 2005 р. У цих документах підкреслюється, що відповідно до принципів автономії навчальних закладів відповідальність за якість вищої освіти лежить на кожному окремому навчальному закладі. У такий спосіб забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках. [2]

Проблема якості вищої освіти знайшла відображення в працях багатьох авторів. Цією проблематикою займаються фахівці з педагогіки, економіки, юриспруденції та науковці інших галузей.

Сучасна наука не має єдиного означення якості вищої освіти. Це пов'язано, зокрема, з багатозначністю самого слова "якість". Термін "якість вищої освіти" можна розглядати, як абсолютне та як відносне поняття. На наш погляд, якість вищої освіти – це комплексна характеристика процесу надання освітніх послуг ВНЗ та їх результату, що задовольняє усі зацікавлені сторони цього процесу, задовольняє вимогам державних, міжнародних освітніх стандартів та взятими на себе ВНЗ зобов'язаннями по організації навчального процесу.

З огляду на те, що освітні послуги ВНЗ – економічний продукт, то ВНЗ має розглядатися, як суб'єкт, який надає освітні послуги. Зростаюча кількість ВНЗ на ринку освітніх послуг надає можливість стверджувати про появу нової галузі національного господарства, яка має свої специфічні риси, характернішою з яких є поєднання в ній приватних і публічних інтересів. Це проявляється в тому, що освіта є важливішим напрямком державної соціальної та гуманітарної політики і в той же час – є сферою господарської діяльності.

З цього погляду якість освітніх послуг ВНЗ набуває особливої важливості, оскільки саме вона реалізує публічний інтерес держави і суспільства у цій галузі та одночасно стає важливішою конкурентною перевагою ВНЗ у його боротьбі за ринкові позиції.

Світовий досвід показав, що забезпечення якості продукції та послуг – це системна діяльність, яка має назву управління якістю. Управління ВНЗ взагалі і, зокрема, якістю його освітніх послуг не розглядається як управління підприємством або комерційною організацією, хоча, як вже було доведено, сьогодні ВНЗ – це учасники ринкової боротьби. Тому, розгляд питань управління якістю послуг ВНЗ має дістати розвитку.

Управління якістю освітніх послуг ВНЗ здійснюється з метою задоволення вимог щодо ліцензування, атестації та акредитації суб'єктів освітньої діяльності. Так, сертифікат, який видається ВНЗ після успішного проходження акредитації свідчить про гарантію відповідності якості освітніх послуг, які може отримати споживач у даному навчальному закладі, державним вимогам.

Покращення якості освіти та розвиток ВНЗ можливі тільки, якщо ВНЗ почнуть вести системну роботу по покращенню якості своїх освітніх послуг. Це цілком відповідає сучасним європейським концепціям розвитку освіти та принципам Болонського процесу, які стверджують про необхідність збільшення автономії ВНЗ. Таким чином ВНЗ мають побудувати системи, що здатні стало розвиватися без зовнішнього втручання і самі генерувати освітні інновації. Такими системами мають стати системи управління якістю освітніх послуг ВНЗ. [7]

Інша проблема – це істотне розширення мережі українських вузів, через значне зростання кількості майбутніх абітурієнтів. Як свідчать проведенні дослідження, наслідки цієї діяльності з боку держави, як позитивні, так і негативні.

Проведенні соціологічні дослідження продемонстрували, що за останні 20 років українська вища освіта втратила свою цінність, як для суспільства, так і для роботодавців. Для досягнення успіху в кожній зі сфер діяльності людини, зрозуміло, потрібна вища освіта. У сучасному українському суспільстві мало хто сумнівається в його цінності, необхідності й престижності. Досить указати на результати широкого опитування суспільної думки. Для 78 % опитаних вочевидь, що "сьогодні важливо мати вищу освіту". Серед людей молодше 35 років ця частка ще вище – 82 % [4].

Постійне скорочення населення останні два десятиріччя призвело до виникнення демографічної кризи в країні. Враховуючи той факт, що за роки незалежності кількість вищих навчальних закладів, різної

форми акредитації, збільшилась до 800, а кількість абітурієнтів з кожним роком зменшувалася, це призвело до негативного впливу на якість освітніх послуг на ринку праці.

Слово “ринок” поставлене в лапки, оскільки широке вживання цього поняття в публіцистиці не виправдане фактичним станом справ. У дійсності такого ринку немає вже з тієї причини, що немає розрізнення товару. В Україні склалася досить специфічна типологія “споживачів” вищої освіти. Першу, найбільш численну групу, по одностайній думці експертів, становлять ті, хто здобуває соціальний статус, позначений державним дипломом, як підстава для кар'єри. Другу, менш численну групу утворюють ті, хто націлений на придбання бренда (скажімо, Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка) на додаток до державного диплома. Третю, нечисленну групу становлять ті, ким рухає тяга до знань як така, і, нарешті, четверту групу, що зростає, становлять ті, хто націлений на одержання кваліфікації – здатності здійснювати спеціалізовані пакети операцій. Тільки остання група реально здатна натискати на “ринок” освітніх послуг, змушуючи його постачальників нарощувати якість [5].

Ця негативна тенденція розвитку та реформування вищої освіти призвела до того, що ринок праці в Україні сьогодні не здатен забезпечити випускників вищів роботою, що призводить до збільшення рівня безробіття та зростання соціальної напруги в цілому по країні. У контексті даного питання науковці виділяють декілька проблем цієї тенденції. По-перше це незбалансованість випускників (надлишок юристів та економістів), по-друге небажання підприємств брати участь у підготовці висококваліфікованих фахівців. За результатами проведених досліджень та опитувань, українські абітурієнти вважають найбільш привабливими професіями: економістів, юристів, менеджерів (понад 50 %). Це свідчить про те, що українці не вважають технічні, аграрні спеціальності престижними.

Наслідком цього є збільшення вищів “широкого профілю”. За словами Міністерства освіти і науки, сьогодні технічні, аграрні, кулінарні вищі навчальні заклади паралельно з інженерами, аграріями та кулінарами ведуть підготовку фахівців за економічними та юридичними напрямками. У зв'язку з цим значно знижується якість отриманих послуг, а підготовлені за державні кошти менеджери й юристи найчастіше відмовляються їхати в глибинку й працювати за спеціальністю. У підсумку українська промисловість, яка потребує інноваційної модернізації, страждає від істотної нестачі якісно підготовлених висококваліфікованих кадрів, а насправді в країні відбувається неефективне використання державних коштів. Керівники великих підприємств по всій Україні відверто говорять, що головний біль сьогодні їм доставляє не відсутність засобів і високотехнологічного обладнання, а дефіцит досвідчених робітників, інженерів і менеджерів. І це при тому, що підприємства готові платити кращим фахівцям зарплату в 5–10 тис. грн. Наша частка на світовому ринку наукомісткої продукції становить усього 0,3 %. У США цей показник досягає 36 %, у Японії – 30 %, у Німеччині – 16 %. Поки технічні спеціальності не будуть вважатися молоддю престижними дефіцит даних фахівців не буде знижуватися. У зв'язку з різкою нестачею фахівців технічної сфери держава в цей час розробляє ряд законопроектів по перепідготовці кадрів. У найближчому майбутньому планується відкрити кілька десятків центрів по перепідготовці персоналу по всій Україні.

Доступність освіти є наступною немаловажною проблемою нинішньої системи. В основному законі нашої держави – Конституції України – зазначено право на одержання безоплатної освіти, гарантоване державою. Проте не секрет, що навчання в багатьох випадках є оплачуваним – чи те офіційно, чи те хабарями (“особливість національної освіти” – змога купувати диплом). Звичайно, ринок освітніх послуг досить місткий і наповнити його повністю державним коштом за рахунок бюджетних видатків неможливо.

Висновок. Проведене дослідження свідчить, що сучасна українська вища освіта має ряд недоліків. Насамперед їх вирішення повинно мати комплексний характер, який буде виражено в об'єднанні зусиль держави та суспільства. Згідно Конституції та Концепції гуманітарного розвитку України до 2020 р. прямим обов'язком країни є створення умов для інтелектуального, соціокультурного розвитку громадян. В рамках реалізації напрямів цих положень держава повинна задавати стратегічні орієнтири, надавати населенню якісні публічні послуги й ефективно управляти державною власністю.

У зв'язку з цим представляється перспективним, продовживши здійснення модернізації, адаптацію до нових соціально економічних умов основних механізмів вищої школи, забезпечити повне законодавче регулювання всього спектра відносин, що виникають при здійсненні громадянами своїх прав у галузі освіти, у тому числі у вищій освіті, звернувши пильну увагу на питання подальшого працевлаштування випускників українських вищів, залучення молоді до науки, підвищення статусу професорсько-викладацького складу вищів.

Надто важливим є в найближчі роки збільшити обсяги бюджетного фінансування вищої школи, залучити до фінансування освіти роботодавців й спонсорів з метою розробляти та ефективно впроваджувати нові наукові розробки для інноваційного розвитку усіх галузей економіки.

Література

1. Багіров В. Висока якість університетської освіти – вимога часу / В. Багіров, З. Зіман, Ю. Холін // Вища освіта України. – 2005. – № 1. – С. 15–19.
2. Принципы проведения само обследования. Пилотная версия / А. Верклей, Д. Вестерхейден, М. Желязкова, Г. Мотова ; Центр исследований политики в области высшего образования (CHEPS) Университета Твенте (Нидерланды) ; Научно-информационный центр государственной аккредитации (Россия).

3. Воссенштейн Х. Разделение затрат: сравнительная перспектива (Республика Чехия, Венгрия, Польша и Словения) / Х. Воссенштейн // Университетское управление. – 2005. – № 1. – С. 4–8.
4. Впровадження ЕCTS в українських університетах : методичні матеріали. – Л. : Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2006. – 56 с.
5. Гайрапетян В. Л. Регулювання євроінтеграційних процесів у сфері освітніх послуг : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.05.01 / В. Л. Гайрапетян ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.
6. Гончаров В. Н. Развитие евроинтеграционных процессов в сфере образования / В. Н. Гончаров, И. Р. Бузько // Технические университеты: интеграция с европейскими и мировыми системами образования : материалы Междунар. форума “Качество образования – 2006” : в 2 т. – Ижевск, 2006. – Т. 1. – С. 14–18.
7. ДСТУ ISO 9000–2001. Системи управління якістю. Основні положення та словник. – К. : Держстандарт України, 2001. – 26 с.

References

1. Bagirov V. Vysokoye kachestvo universitetskogo obrazovaniya – trebovaniye vremeni / V. Bagirov, 3. Ziman, Y. U. Kholin // Vyssheye obrazovaniye Ukrainy. – 2005. – № 1. – S. 15–19.
2. Printsipy provedeniya zhe obsledo-vaniya. Pilotnaya versiya / A. Verkley, D. Vesterkheyden, M. Zhe-lyazkova, G. Motova ; Tsentr issledovaniy politiki v oblasti vysshego obrazovaniya (CHEPS) univrsiteta Tvente (Niderlandy) ; Nauchno-informatsionnyy tsentr gos akkreditatsii (Rossia).
3. Vossenshteyn X. Razdeleniye zatrat: Sravnitel'naya perspektiva (Respublika Chekhiya, Vengriya, Pol'sha i Sloveniya) / X. Vossenshteyn / Universitetskoye upravleniye. – 2005. – № 1. – S. 4–8.
4. Vnedreniye ECTS v ukrainskikh universitetakh : metodicheskiye materialy. – M. : Izdatel'stvo Natsional'nogo universiteta “L'vovskaya politekhnikha”, 2006. – 56 s.
5. Gayrapetyan V. L. Regulirovka yevrointegratsionnykh protsessov v sfere obrazovatel'nykh uslug : avtoref. dis... kand. ekon. nauk : 08.05.01 / V. L. Gayrapetyan ; Donetskyy natsional'nyy un-t. – Donetsk, 2006. – 20 s.
6. Goncharov V. N. Razvitiye yevrointegratsionnykh protsessov v sfere obrazovaniya / N. Goncharov, I. R. Buz'ko // Tekhnicheskiye universitety: integratsiya s yevropeyskimi i mirovymy sistemami obrazovaniya: materialy Mezhdunar. Foruma “Kachestvo obrazovaniya – 2006”: v 2 t. – Izhevsk, 2006. – Т. 1. – S. 14–18.
7. DSTU ISO 9000–2001 Sistemy upravleniya kachestvom. Osnovnyye polozheniya i slovar'. – M. : Gosstandart Ukrainy, 2001. – 26 s.

Надіслана/Written: 25.05.2013 р.

Надійшла/Received: 29.05.2013

Рецензент: д.е.н., проф. О. О. Орлов